

DOUĂ PERSPECTIVE ÎN EXPLICAREA SATISFACȚIEI FAȚĂ DE VIAȚĂ: *TOP-DOWN VS. BOTTOM-UP*

FLORENTIN FLAVIUS MIHALACHE

Satisfacția românilor față de viață, ca indicator general al bunăstării subiective, reprezintă un produs sau un factor al satisfacției față de domeniile vieții? La această întrebare am încercat să răspundem prin analiza modelelor top-down și bottom-up ce explică geneza bunăstării subiective pe baza relațiilor de cauzalitate dintre indicatorii domeniului. În urma testării celor două perspective (top-down și bottom-up) am ajuns la concluzia că ambele oferă explicații sensibil egale asupra domeniului satisfacției față de viață. Cu alte cuvinte, analiza datelor (cercetarea BOP mai 2006 și datele panel ale ICCV privind Diagnoza Calității Vieții pe anii 1997 și 1998) a evidențiat faptul că domeniul satisfacției față de viață se constituie în urma unui proces de dublă determinare, prin care satisfacția generală față de viață este atât cauză, cât și efect al satisfacției față de domeniile vieții.

Cuvinte cheie: satisfacția față de viață, bunăstare subiectivă, model top-down, model bottom-up, domenii ale vieții.

SATISFACȚIA FAȚĂ DE VIAȚĂ – PRINCIPAL INDICATOR AL BUNĂSTĂRII SUBIECTIVE

Satisfacția este definită ca reprezentând „starea subiectivă rezultată din împlinirea necesităților, lipsa de tensiuni, de anxietate; se fundează pe aprecierea pozitivă a modului de desfășurare a vieții în general sau a unei stări particulare a acesteia” (C. Zamfir în Zamfir și Vlăsceanu coord., 1993, 522–523). Dacă ne referim la satisfacția față de viață remarcăm caracterul polisemantic al acestui concept, în sensul că „pe de o parte este folosit ca un indicator general de bunăstare subiectivă, din altă perspectivă este numai o componentă (cea cognitivă a acestuia)” (Bălțătescu, 2003, 254).

Domeniul *bunăstării subiective* este considerat ca reprezentând produsul a trei componente aflate în strânsă legătură: *satisfacția față de viață, afectele pozitive*

Adresa de contact a autorului: Florentin Flavius Mihalache, Institutul de Cercetare a Calității Vieții, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România; e-mail: mihalacheflavius@yahoo.com.

și *afectele negative* (Diener, 1984; Diener și Suh, 1997). Referindu-se la domeniul bunăstării subiective, cercetătorul olandez Ruut Veenhoven plasa indicatorii privind *satisfacția*, alături de cei ce măsoară *fericirea* sau *mulțumirea*, în centrul abordărilor privind cunoașterea calității subiective a vieții indivizilor (Veenhoven, 1989). În perspectiva oferită de Veenhoven, *satisfacția față de viață* („overall happiness”) privește evaluarea globală pe care individul o face propriei vieți prin realizarea unei analize la nivel cognitiv a acesteia. Indicatorii privind *fericirea* („indicators of hedonic level of affect”) sunt expresia evaluării la nivel afectiv a vieții individului (Veenhoven, op. cit., 1989). Distincția dintre aceste două categorii de indicatori se face, conform explicației oferite de autor, pe baza nivelului la care se realizează evaluarea vieții (afectiv sau cognitiv). Prin asumarea caracterului de produs cognitiv al indicatorilor de satisfacție se subliniază faptul că, prin intermediul acestora, *bunăstarea subiectivă* este evaluată pe baze raționale, urmărindu-se realizarea unei imagini coerente asupra percepției vieții de către individ. În acest sens, indicatorii de satisfacție descriu o realitate pe care individul o filtrează prin mijloace raționale, prin intermediul propriei cogniții, pe când *fericirea*, ca indicator al *bunăstării subiective*, este imaginea unei evaluări afective a vieții. Indicatorii privind *fericirea* sunt rezultatul implicării emoționale a individului în actul evaluator, descriind astfel o imagine puternic ancorată în subiectivitatea fiecărei persoane. Cea de-a treia categorie de indicatori privind *bunăstarea subiectivă*, în viziunea lui Veenhoven, se referă la *mulțumirea* individului cu propria viață („contentment”). Indicatorii privind *mulțumirea* se caracterizează printr-o pregnantă latură comparativ-evaluativă asupra vieții umane, prin prisma faptului că *mulțumirea* asumată de subiecți rezultă din gradul în care aceștia consideră că și-au îndeplinit propriile obiective (Veenhoven, op. cit., 1984). Aceasta însemnând că, în evaluarea privind nivelul de *mulțumire* al individului față de aspectele vieții, rolul determinant este jucat de analiza critică pe care acesta o face propriei existențe, luând în calcul *in-put*-urile (obiectivele) și *out-put*-urile (realizările).

Veenhoven (1989) consideră *satisfacția față de viață* ca reprezentând măsura în care indivizii își evaluează „viața ca întreg”¹, subliniind astfel caracterul general al acestui indicator. Măsurarea *satisfacției* se realizează și prin utilizarea unei palete largi de indicatori privind aspectele concrete ale vieții (*satisfacția față de serviciu*, *satisfacția față de viața de familie*, *satisfacția față de nivelul material*, *satisfacția față de petrecerea timpului liber* etc.).

¹ Veenhoven consideră că măsurarea *satisfacției* și *fericirii* prin măsuri compozite nu duce la rezultate mai bune decât utilizarea unor indicatori singulari privind evaluarea vieții ca întreg (Veenhoven, op. cit., 1989).

Privind aria indicatorilor bunăstării subiective din perspectiva relațiilor dintre indicatorul general privind *satisfacția față de viață* și indicatorii ce măsoară *satisfacția față de domeniile vieții* consemnăm disputa dintre două modele teoretice aparent juxtapuse. În acest sens, dezbaterea științifică cunoaște o vie controversă între exponenții modelelor *top-down* și *bottom-up*. De mai bine de două decenii diverși cercetători au urmărit să ofere o viziune teoretică puternic susținută pe date asupra sensului relației cauzale dintre indicatorul privind *satisfacția generală* față de viață și indicatorii privind *satisfacția față de domeniile vieții*.

TOP-DOWN VS. BOTTOM-UP: CONTROVERSA TEORETICĂ ȘI METODOLOGICĂ

Controversa vizând validitatea modelelor ce susțin determinarea dintre *satisfacția generală* și *satisfacțiile față de domeniile vieții* își are originea în teoretizarea de către E. Diener (1984) a modelelor *bottom-up* și *top-down*. Conform perspectivei *bottom-up*, *satisfacția generală față de viață* este rezultatul luării în calcul de către individ, într-o măsură evaluativă generală, a tuturor aspectelor vieții, în timp ce perspectiva *top-down* susține că *satisfacția generală față de viață* (care se constituie sub influența particularităților psihice ale individului) determină modul în care individul evaluează diversele aspecte ale vieții (Diener, 1984). Cu alte cuvinte, modelul *bottom-up* afirmă existența unei relații determinante de jos în sus (dinspre aspectele vieții spre evaluarea generală a satisfacției), în timp ce modelul *top-down* susține existența unei relații cauzale de sus în jos (dinspre *satisfacția generală* spre evaluarea aspectelor vieții).

Dacă privim spre primele abordări asupra modului în care individul își evaluează existența putem identifica forme incipiente ale viitoarelor explicații *top-down* și *bottom-up* într-o serie de lucrări filosofice. Astfel, în *Etica nicomahică* Aristotel afirmă că nu există un model unic de atingere la *fericire* și nici o unică formă de manifestare a acesteia, deoarece semnificația acesteia depinde de subiect : „Unii cred că ea (*n.m. fericirea*) face parte din bunurile vizibile și clare, ca plăcerea, bogăția sau onoarea, alții cred altfel și adesea unul și același om o privește diferit (*bolnavul ca sănătate, săracul ca bogăție*) [...]. Unii însă cred, că dincolo de multe bunuri [*de acest fel*], se află un altul care există prin el însuși, fiind în același timp cauza ce condiționează calitatea tuturor celorlalte de a fi bunuri” (Aristotel, 1988, 10). Marele filosof grec surprinde faptul că atingerea fericirii, și în principiu a unui nivel ridicat al bunăstării subiective, este un proces determinat de particularitățile fiecărui individ. Cu alte cuvinte, subiectivismul, modul fiecăruia de a fi, influențează perspectiva pe care individul o are asupra vieții. Prin asumarea determinării „calității bunurilor de a fi bunuri” din partea fericirii putem identifica, în expunerea aristotelică, un germene al viitoarei explicații de tip *top-down*. Aristotel consideră că *fericirea* poate fi atinsă prin trăirea în acord cu eul adevărat (*eudaimonia* – „binele specific uman [*n.m*

*fericirea] – va fi activitatea sufletului în acord cu virtutea”, Aristotel, 1988, 18). Astfel se subliniază ideea specifică modelului *top-down* conform căreia nivelul atins de individ în ceea ce privește *bunăstarea subiectivă* este determinat de specificul psihologic al fiecărei persoane (Diener, 1984).*

În secolul al XIX-lea, filosofia utilitaristă – în special prin J. Bentham (1748–1832) și J. S. Mill (1806–1873) a promovat modele de calcul ale fericirii plecând de la utilitatea adusă individului de activitățile întreprinse de acesta (Ene, 2000). Explicația utilitaristă analizează acțiunile indivizilor prin prisma beneficiului măsurat în fericire pe care acestea îl aduc. Utilitariștii considerau că starea de fericire atinsă la un moment dat poate fi înțeleasă pe baza faptelor individului angrenat în încercarea de a-și satisface propriile nevoi (Ene, 2000). Cu alte cuvinte, *bunăstarea subiectivă* rezidă din satisfacerea nevoilor indivizilor. Această afirmație ne permite să considerăm că utilitarismul explică fericirea pe baza unor relații *bottom-up*.

Revenind la disputa dintre explicațiile *top-down* și *bottom-up* în ceea ce privește domeniul bunăstării subiective, semnalăm faptul că orice referire asupra satisfacției față de viață și a determinării acesteia poate fi plasată, la nivel macroteoretic, într-una din cele două perspective enunțate. Astfel, satisfacția generală a fost descrisă fie ca un predictor, fie ca un produs al domeniilor vieții (Singley, 2005).

Din perspectiva modelului *bottom-up*, evaluarea pe care individul o face vieții constituie, în mod indirect, și o evaluare a aspectelor particulare ale acesteia. *Satisfacția*, în general, este văzută ca reprezentând o rezultată, un produs al unor aspecte punctuale, astfel este subliniată importanța evenimentelor trăite de individ în generarea evaluării globale a vieții sale. Perspectiva *bottom-up* consideră că semnificația acordată subiectiv de către individ evenimentelor și caracteristicilor vieții se transpune în *satisfacții particulare* și că însumarea acestora dă naștere la ceea ce numim, în mod generic, satisfacție față de viață (Campbell, Converse & Rogers, 1976, apud Diener, 1984).

Abordarea *top-down* (teoretizată de E. Diener) se concentrează pe logica existenței unei relații descendente, prin intermediul căreia influența generatoare de sens se transmite de la general la particular. Relația dintre satisfacția față de viață și satisfacția față de aspectele vieții este înțeleasă în termenii unei influențe determinante de sus în jos, prin care individul alocă, pentru un eveniment sau aspect al propriei vieți, un grad de satisfacție condiționat de evaluarea globală pe care acesta o realizează pentru propria sa viață. Logica acestei abordări vizează existența unei relații între optimism, extaversiune și lipsa tensiunilor psihice (privite ca stări psihologice ce caracterizează indivizii în măsuri diferite) și evaluarea pozitivă a *bunăstării subiective*. Stările psihice specifice fiecărui individ determină, din perspectiva modelului *top-down*, evaluarea generală a vieții, care la rândul ei influențează modul în care sunt percepute diversele domenii ale vieții.

Într-un articol publicat în „Journal of Personality and Social Psychology”, în anul 1995, o serie de autori (Feist G. J.; Bodner T. E.; Jacobs J. F.; Miles M.; Tan V.) au realizat o analiză privind modul în care cele două perspective explicative privind satisfacția față de viață sunt susținute (sub aspectul adecvării în explicare) pe o serie de date longitudinale. Concluziile studiului psihosocial au fost că ambele modele explicative se pretează în aceeași măsură la analiza datelor, ceea ce înseamnă că, luând în calcul și variabilele utilizate în studiu (sănătate, gândire constructivă, asumptiile vieții, etc.), nu se poate afirma că una dintre abordări se susține în explicație, pe date, în mai mare măsură decât cealaltă.

Cu toate acestea, la nivelul discuției științifice, disputa între cele două modele explicative privind *satisfacția* este în continuare marcată de divergențe. Asupra relației dintre abordările *top-down* și *bottom-up*, în cadrul a ceea ce numim *bunăstare subiectivă*, s-au pronunțat o serie de autori cu importanță majoră în studiul științific al calității vieții. Cercetători preocupați de domeniul calității vieții și de cel al bunăstării (Veenhoven, 1988; Costa, McCrae, 1980; Diener, 1984; Lucas, Diener și Suh, 1996 etc.) accentuează în studiile lor faptul că *bunăstarea subiectivă* și *satisfacția* influențează evaluarea aspectelor particulare ale vieții individului, identificându-se astfel drept susținători ai modelului *top-down* în explicarea relației de determinare dintre variabilele ce măsoară *calitatea subiectivă a vieții*.

Campbell, Converse și Rodgers (1976), în schimb, subliniază faptul că factorii obiectivi (aspectele concrete ale vieții indivizilor) explică în mod satisfăcător bunăstarea. Cei trei autori dezvoltă o teorie privind asumarea de către individ a unui anumit grad de satisfacție în urma unor comparații pe care acesta le realizează între starea obiectivă ce se dorește a fi evaluată și o serie de factori externi, care devin standarde subiective. Alți autori (Costa, McCrae și Zonderman, 1987; Costa, Zonderman, McCrae, Cornoni-Huntley, Locke și Barbaro, 1987; Lucas, Diener și Suh, 1996; Watson și Walker, 1996 etc.) au demonstrat că *bunăstarea subiectivă* rămâne relativ stabilă în timp chiar în cazul modificării condițiilor obiective de viață, ceea ce relativizează validitatea perspectivei *bottom-up* (Lucas, 2004). Punerea sub semnul întrebării a modelului *bottom-up*, în special în studii psihologice sau psihosociale, s-a realizat și prin încercarea de identificare a unei puternice determinări dinspre personalitate spre nivelul indicatorilor *bunăstării subiective* (Diener, 1984; Diener și Lucas, 1999 apud Lucas 2004). Totodată s-au realizat studii care au urmărit să demonstreze că factorii genetici au o mare influență asupra modului în care indivizii își evaluează viața (Lykken și Tellegen, în 1996, au argumentat că 80% din variația bunăstării subiective este explicată prin factori genetici).

Referindu-se la factorii explicativi ai variației satisfacției și bunăstării E. Diener, într-un studiu din anii '70, arăta că „*variabilele sociodemografice explică mai puțin de 20% din variația satisfacției cu viața*” (Bohnke, 2005). Aceleași rezultate au fost obținute și în urma replicării analizei, în anul 1997 într-un studiu realizat de Diener și Suh (op. cit Bohnke, 2005). Aceste rezultate fac să se ridice serioase semne de întrebare asupra validității explicării variației satisfacției față de viață

prin intermediul influenței exercitate din partea factorilor sociodemografici. Cu toate acestea, noi considerăm că factorii psihologici, precum cei identificați de Diener (1984), sunt în bună măsură produși ai influenței sociale. Cu alte cuvinte, optimismul, etraversiunea, lipsa tensiunilor psihice etc. rezultă în urma vieții sociale a individului. Experiența de viață a acestuia îi influențează modul în care își proiectează viitorul, îi poate produce tensiuni psihice, îi modelează temperamentul și modul în care se raportează la cei din jur. Putem spune că experiența individului în cadrul socialului îi determină acestuia, mijlocit prin intermediul vieții psihice, modul în care își evaluează viața.

Prin considerarea acestei influențe indirecte exercitate din partea socialului asupra satisfacției, prin intermediul determinării pe care acesta o realizează asupra psihicului, putem relativiza observația formulată de Diener și Suh, în sensul identificării unei mai puternice influențe a socialului asupra domeniului bunăstării subiective.

Headey, Veenhoven și Wearey (1991/ 2005) consideră că modelul *bottom-up* pare a fi foarte bine argumentat teoretic, însă la testarea empirică se dovedește că perspectiva *top-down* este mai puternic susținută de date. Controversa aceasta, ce privește validitatea modelelor *top-down* și *bottom-up* în urma testării lor pe date empirice, a dus la definirea unor metode statistice de verificare a asumpțiilor teoretice implicate de fiecare dintre aceste explicații. Prezintă succint câteva dintre aceste metode (după Lucas, 2004):

- modelul-panel: satisfacția față de viață și satisfacția față de domeniile vieții sunt măsurate de cel puțin două ori (la momente diferite): se studiază nivelul de asociere dintre satisfacția față de viață la momentul 1 și satisfacția față de domeniile vieții la momentul 2 și relația simetrică;

- modelele de utilizarea a ecuațiilor cu structură non-recursivă (*non-recursive structural equations models*): se bazează pe utilizarea analizei de regresie. În acest sens se testează alternativ influența satisfacției generale asupra satisfacției față de domeniile vieții, și influența satisfacției față de domenii asupra satisfacției generale. Acest procedeu se bazează pe introducerea în model a ceea ce Lucas numește variabile instrumentale (Mallard *et al.* considera variabilele instrumentale ca având „un efect direct și nereciprocal doar asupra uneia dintre cele două variabile de interes” –apud Lucas, 2004);

- metoda valurilor multiple: este o extensie a metodei-panel și se referă la impunerea unor constrângeri în prelucrarea datelor care să conducă spre rezultatele unuia din modele explicative ale bunăstării subiective;

- o altă metodă implică măsurarea atât a satisfacției față de viață, cât și a satisfacției față de domenii, pentru ca apoi să se verifice dacă constructele încă sunt corelate, chiar dacă se controlează o serie de variabile;

- se consideră că cele două metode pot fi testate prin măsurarea corelațiilor dintre indicatorii ce compun aria bunăstării subiective: se afirmă că modelul *top-down* se susține dacă se observă corelații puternice între indicatorii privind

satisfacția față de aspectele particulare ale vieții (aceasta deoarece se consideră că toți acești indicatori poartă influența determinantă a indicatorului privind satisfacția generală), totodată, modelul *bottom-up* este verificat prin identificarea unor corelații puternice între fiecare dintre indicatorii privind satisfacția față de aspectele vieții și indicatorii apropiați ca semnificație (spre exemplu, se consideră că satisfacția față de venituri ar trebui să coreleze puternic cu nivelul veniturilor).

ANALIZA MODELELOR *TOP-DOWN* ȘI *BOTTOM-UP* PE DATELE PRIVIND SATISFACȚIA ROMÂNILOR FAȚĂ DE VIAȚĂ

Metodologia de lucru

În verificarea celor două modele am apelat la două surse de date: bazele de date tip *panel*, privind calitatea vieții, ale ICCV, pentru anii 1997 și 1998 (eșantion: 717 persoane) și baza de date a programului *Barometrul de Opinie Publică* din mai 2006 (eșantion: 2 004 persoane).

Testarea modelelor *top-down* și *bottom-up* implica surprinderea intensității relației cauzale dintre variabilele analizate. Cea mai importantă sursă de eroare în realizarea acestui demers se referă la asumarea unei cauzalități aparente, în care două variabile corelate sunt considerate cauză și efect (Zamfir, 1999, 28). Pentru susținerea afirmației privind existența unei relații cauzale între variabile, literatura de specialitate prezintă o serie de condiții ce trebuie îndeplinite (Headey *et al.*, 1991/2005; Zamfir, 1999):

- identificarea a două sau mai multe fenomene corelate;
- relațiile identificate trebuie să fie semnificative din punct de vedere statistic;
- stabilirea succesiunii manifestării în timp a fenomenelor studiate;
- explicarea variabilei efect numai pe baza variabilei cauză.

Urmând acest model se consideră că *A* este cauza lui *B* dacă *A* și *B* sunt corelate semnificativ statistic, dacă *A* îl precede pe *B* în manifestare și dacă asupra lui *B* acționează doar factorul *A*. Transpunând exigențele identificării cauzalității la demersul de testare a modelelor *top-down* și *bottom-up*, B. Headey, R. Veenhoven și A. Weary (1991/2005) propun o metodă bazată pe utilizarea bazelor de date tip *panel*. Prin studierea relației ce se realizează între coeficientul de corelație dintre **satisfacția față de domeniile vieții măsurată în panelul 1 și satisfacția față de viață din panelul 2** și dintre coeficientul de corelație dintre **satisfacția față de viață din panelul 1 și satisfacția cu domeniile vieții măsurată în panelul 2** se poate stabili care dintre cele două modele explicative privind *bunăstarea subiectivă* se susțin pe date în mai mare măsură (Headey *et al.*, 2005).

Preluând ansamblul metodologic prezentat de către Headey *et al.* (2005)², vom considera că putem testa validitatea modelelor *top-down* și *bottom-up* în urma comparării relațiilor de asociere dintre variabile privind satisfacția din bazele de date tip *panel* (Diagnoza Calității Vieții: 1997, 1998). În acest sens, vom cerceta raportul ce se realizează între coeficienții de corelație ai fiecăreia dintre relațiile testate. În acest sens, analiza noastră va revela una dintre următoarele situații:

1) $SD1 \cdot SV2 > SD2 \cdot SV1$, când avem de a face cu o relație predominantă *bottom-up*;

2) $SD1 \cdot SV2 < SD2 \cdot SV1$, caz în care avem de a face cu mai puternică susținere a modelului *top-down*.

Unde: SD1=satisfacțiile față de domeniile vieții din panelul 1 (1997).

SV2=satisfacția generală față de viață din panelul 2 (1998).

SV1=satisfacția față de viață din panelul 1(1997).

SD2=satisfacția față de domeniile vieții din panelul 2 (1998).

Cea de-a doua metodă folosită în testarea acestor relații implică testarea cauzalității prin utilizarea analizei de regresie. Lucas (2004) subliniază că analiza de regresie liniară reprezintă una dintre metodele statistice prin care pot fi verificate modelele *top-down* și *bottom-up*. Astfel, se stabilește care dintre cele două explicații este mai puternică, prin studierea relației dintre variabile privind mulțumirea cuprinse în baza de date a BOP mai 2006 (*mulțumirea generală față de viață, mulțumirea față de starea de sănătate, mulțumirea față de bani, mulțumirea față de serviciu, mulțumirea față de viața de familie, mulțumirea față de prieteni*). Se consideră că prin compararea coeficientului de regresie nestandardizat *b* obținut în urma testării succesive a relațiilor dintre variabile putem identifica măsura în care variabilele testate se determină reciproc, iar pe baza acestei analize putem testa validitatea modelelor *top-down* și *bottom-up*.

Top-down vs. bottom-up

Plecând de la precizările teoretice prezentate (Lucas, 2004; Headey *et al.*, 1991/ 2005, Feist *et al.*, 1995), am obținut la testarea relației dintre satisfacția generală din 1997 și satisfacția față de aspectele vieții din 1998 (pe de-o parte) și dintre satisfacția generală din 1998 și satisfacțiile față de aspectele vieții din 1997 (pe de altă parte), rezultate care ne determină să afirmăm că ambele modele testate explică, în măsuri aproximativ egale, domeniul satisfacției față de viață (vezi caseta 1). Subliniem, în primul rând, faptul că toate relațiile testate s-au dovedit a fi semnificative din punct de vedere statistic (sig < 0.05).

² Studiul *Top-down vs. bottom-up theories of Subjective well-being* a fost publicat pentru prima dată în *Social Indicators Research*, 1991, vol. 24, pp. 81–100 și republicat în Michalos, A., (edit.), *Citation Classics from Social Indicators Research*, p. 401–420, Springer, 2005.

Casetă 1

Corelații Pearson: Testare modele TOP-DOWN și BOTTOM-UP

Satisfacția generală, 1998 – Satisfacția față de domenii, 1997

Sg 98 – Sd 97		Sănătatea dvs.	Aprecierea profesiei	Aprecierea locului de muncă	Modul de petrecere a timpului liber	Viața de familie	Veniturile obținute personal	Realizările din viață
Aprecierea vieții de zi cu zi	<i>Pearson correlation</i>	.180	.284	.262	.168	.154	.198	.210
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.000	.000	.000	.000	.000
	N	717	370*	360*	717	673	666	717

Satisfacția generală, 1997 – Satisfacția față de domenii, 1998

Sg 97 – Sd 98		Sănătatea dvs.	Aprecierea profesiei	Aprecierea locului de muncă	Modul de petrecere a timpului liber	Viața de familie	Veniturile obținute personal	Realizările din viață
Aprecierea vieții de zi cu zi	<i>Pearson correlation</i>	.190	.222	.185	.193	.148	.308	.221
	Sig. (2-tailed)	.000	.000	.001	.000	.000	.000	.000
	N	717	356*	339*	717	683	654	717

* La aceste întrebări au răspuns numai cei care aveau un loc de muncă la momentul cercetării.

Urmărind valorile coeficienților de corelației pentru fiecare dintre relațiile testate, considerăm că avem de-a face, în principal, cu o explicație de tip *top-down*, când corelația dintre satisfacția generală, 1997 și satisfacția față de domenii, 1998 este mai mare decât corelația dintre satisfacția față de viață, 1998 și satisfacția față de domenii, 1997, în cazul observării relației inverse putând spune că avem de-a face cu o determinare predominantă *bottom-up*. Din cele șapte relații astfel testate, modelul *top-down* explică mai bine patru dintre acestea, iar perspectiva *bottom-up* s-a dovedit mai puternică în explicare a trei dintre acestea.

Analizând datele din caseta de mai sus, considerăm că avem de-a face cu o cauzalitate predominantă *top-down* în explicarea relațiilor dintre *satisfacția generală* față de viață și indicatorii privind: *satisfacția față de starea de sănătate*, *satisfacția față de modul de petrecere a timpului liber*, *satisfacția față de nivelul veniturilor și satisfacția privind realizările din viață*. Cu alte cuvinte, *satisfacția față de viață* generează, prin influența determinantă pe care o exercită, variația acestor patru indicatori în măsură mai mare decât reușesc aceștia să contribuie la crearea aprecierii generale față de viață.

Pe de altă parte, alte trei relații analizate (dintre *satisfacția generală* și indicatorii privind *satisfacția față de profesie*, *satisfacția față de locul de muncă* și *satisfacția față de viața de familie*) ilustrează o mai puternică determinare de tip *bottom-up*. Privind rapoartele ce se realizează între acești trei indicatorii și

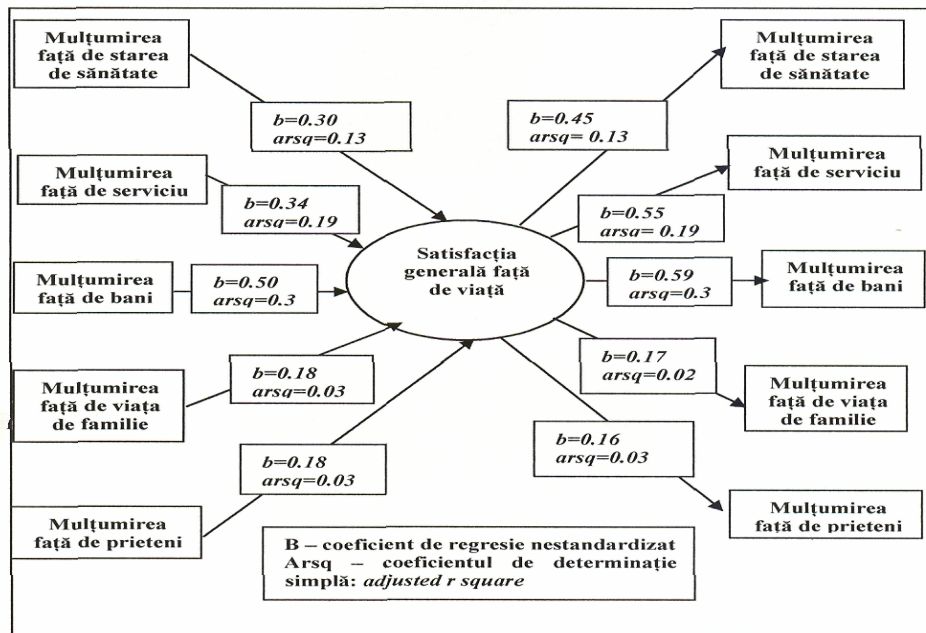
satisfacția generală considerăm că avem de a face, în special, cu o cauzalitate de jos în sus, prin care *satisfacția față de profesie, satisfacția față de locul de muncă și satisfacția față de viața de familie* sunt în mai mare măsură determinanți ai *satisfacției față de viață*, decât reușesc să fie predictorii ai acesteia.

Cea de-a doua metodă utilizată de noi în verificarea modele explicative *top-down* și *bottom-up*, privind geneza satisfacției față de viață, implică compararea rezultatelor obținute la testare relației de cauzalitate dintre variabilele privind satisfacția (Lucas, 2004). Analiza de regresie simplă aplicată pe variabilele ce măsoară satisfacția față de viață și față de aspectele sale, la momentul mai 2006 (baza de date BOP) reprezintă principalul instrument de testare a cauzalității dintre două variabile. În acest sens, demersul nostru implică compararea valorilor coeficienților de regresie nestandardizată b rezultați în urma testării relațiilor de determinare dintre variabile.

Analizele de regresie privind relațiile dintre satisfacțiile față de aspectele vieții și satisfacția generală, cât și relațiile simetrice acestora (dintre satisfacția generală și satisfacțiile față de aspectele vieții) au dus la constituirea următoarei scheme (vezi *Caseta 2*):

Caseta 2

Coefficienții de regresie b rezultați în urma testării modelelor BOTTOM-UP și TOP-DOWN, pe datele BOP 2006

Datele prezentate mai sus ilustrează faptul că explicația de tip *top-down* se suține, pe datele noastre, în mai mare măsură decât explicația *bottom-up*, pe trei din cele cinci variabile testate (astfel, nivelurile *mulțumirii față de serviciu*, față de *starea de sănătate* și față de *banii deținuți* sunt rezultatele influenței *satisfacției generale* în mai mare măsură decât reușesc aceștia să o determine). Urmărind valorile coeficientului de determinație simplă (*adjusted r square*) asociate relațiilor testate, subliniem faptul că variația indicatorului *satisfacției generale față de viață* explică 13% din variația *satisfacție față de starea de sănătate*, 19% din variația *satisfacției față de serviciu* și 30% din variația indicatorului privind *satisfacția față de banii deținuți*. În același timp, urmărind valorile coeficientului de regresie *b*, am putea spune că *satisfacția față de viață* este produsul *mulțumirii față de viața de familie* și a *mulțumirii față de prieteni*, însă valorile coeficienților de determinație asociați acestor relații sunt foarte mici (0.030, respectiv 0.032), ceea ce arată că aproximativ 3% din variația *satisfacției generale* este explicată de fiecare dintre cei doi indicatori.

CONCLUZII

Analiza susținerii modelelor *top-down* și *bottom-up*, pe o serie de date longitudinale privind satisfacția românilor față de viață, a relevat faptul că domeniul bunăstării subiective se constituie în urma unui proces de dublă cauzalitate. Astfel, putem afirma că satisfacția generală față de viață, măsurată printr-un indicator general privind evaluarea vieții ca întreg (Veenhoven, 1989), este atât un produs, cât și un determinant al satisfacției față de domeniile concrete ale vieții.

Rezultatele obținute nu ne permit să afirmăm că unul dintre modelele *top-down* sau *bottom-up* este superior celuilalt în explicarea predominării cauzalității dintre variabilele privind satisfacția. Astfel, considerăm că ambele modele oferă explicații aproximativ egale asupra determinării dintre variabilele ce constituie domeniul satisfacției față de viață.

Considerăm, în conformitate și cu o serie de rezultate anterioare (Feist, *et al.*, 1995) că modelele *top-down* și *bottom-up* pot fi înțelese ca perspective explicative complementare și nu antagonice. Aceasta, deoarece analiza a condus la concluzia că avem de a face cu un proces de dublă determinare, atât de sus în jos (dinspre indicatorul privind satisfacția generală spre indicatorii ce măsoară satisfacția față de domeniile vieții), cât și de jos în sus (dinspre satisfacția față de domeniile vieții spre satisfacția generală).

În acest sens, putem considera că domeniul satisfacției față de viață reprezintă produsul unui sistem de relații de determinare, prin care influența se transmite atât de la general la particular și în sens invers, dezvoltându-se astfel o serie de rapoarte de influențare reciprocă între satisfacția generală și satisfacția față de domeniile vieții.

BIBLIOGRAFIE

1. Aristotel, *Etica Nicomahică (cartea I, cartea II)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988.
2. Bălțătescu, S., *Abordări psihosociale ale satisfacției și fericirii*, în „Calitatea vieții”, nr. 2/2003, pp. 261–163, 2003.
3. Bălțătescu, S., *Satisfacția vieții în România (1990–2001). O cercetare comparativă asupra a două serii de date*, în „Revista de Cercetări Sociale”, nr 3–4/2000, pp. 63–76, 2000.
4. Bohnke, P., *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2005.
5. Culic, I., *Metode avansate în cercetarea socială: Analiza multivariată de interdependență*, Iași, Editura Polirom, 2004.
6. Cummins, R., The domain of life satisfaction: an attempt to order chaos, în Alex C. Michalos (ed.), *Citation Classics from Social Indicators Research*, p. 559–584, 2005.
7. Delhey, J., *Life satisfaction in an enlarged Europe*, Dublin, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004.
8. Diener, E., *Subjective Well-Being*, în „Psychological Bulletin”, vol. 95, nr. 3, pp. 542–575, 1984.
9. Diener, E., Suh, E., *Measuring quality of life: Economic, Social and Subjective Indicators*, în „Social Indicators Research”, 40: 189–216, 1997.
10. Diener, E., Fujita, F., *Life Satisfaction Set Point: Stability and Change*, în „Journal of Personality and Social Psychology”, vol 88, nr. 1, pp 158–164, 2005.
11. Ene, G., (coord.), *Filosofia politică a lui John Stuart Mill*, Iași, Editura Polirom, 2000.
12. Feist, G. J., Bodner, T. E., Jacobs, J. F., Miles, M., Tan, V., *Integrating top-down and bottom-up structural models of subjective well-being: a longitudinal investigation*, „Journal of Personality and Social Psychology”, vol 68, p. 138–150, 1995.
13. Headey, B., Veenhoven, R. și Weary, A., Top-down vs. bottom-up theories of subjective well-being, în Michalos, A., (ed.), *Citation Classics from Social Indicators Research*, pp. 401–420, Springer, 2005.
14. Leonardi, F., Spazzafumo, L. și Marcellini, F., *Subjective well-being: the constructionist point of view. A longitudinal study to verify the predictive power of top-down effects and bottom-up processes*, „Social Indicators Research”, 70: 53–77, 2005.
15. Lucas, R., *Top-Down and Bottom-Up models Of Life Satisfaction Models*, lucrare prezentată la cea de a șasea conferință a *International German Socio-Economic Panel Study*, 2004.
16. Mărginean, I. și Bălașa, A. (coord), *Calitatea vieții*, București, Editura Expert, 2002.
17. Singley, D., *Longitudinal Prediction of Domain Satisfaction and Global Satisfaction: Test of a Social Cognitive Model*, University of Maryland, 2005.
18. Veenhoven, R., *Conditions of happiness*, Boston, Lancaster, Dardrecht, D. Raider Publishing Company, 1989.
19. Veenhoven, R. și colab, *Happiness in nations. Subjective appreciations of life in 56 nations 1949–1992*, Rotterdam, Ed. RISBO, Erasmus University of Rotterdam, 1993.
20. Zamfir, C., (coord.), *Indicatori și surse de variație a calității vieții*, București, Editura Academiei RSR, 1984.
21. Zamfir, C. și Vlăsceanu, L. (coord), *Dicționar de sociologie*, București, Editura Babel, 1992.
22. Zamfir, C., *Spre o paradigmă a gândirii sociologice*, Iași, Editura Cantes, 1999.
23. *** Mircea Comșa, *Viața de zi cu zi. Trecut, prezent și viitor*, Analiză pe datele barometrelor de opinie publică (OSF), 2003.
24. www.eurofound.eu
25. www.gallup.ro
26. www.osf.ro

*L*ife satisfaction represents a product or a factor of life domains satisfaction? To this question, we want to offer an answer in this study. Analysing the models top-down and bottom-up we want to discover which of these perspectives is better upheld by some empirical data. In this analysis we have used two major data sources: the research BOP from May 2006 and some panel data from ICCV Quality of Life Diagnosis (for the years 1997 and 1998). The analysis of these data wants to obtain an image of subjective well-being construct in Romanian society.

Key words: life satisfaction, subjective well being, top-down model, bottom-up model, life domains.

